

DOĞU PONTOS BÖLGESİ KALELERİ VE BASAMAKLI TÜNELLERİNE BİR ÖRNEK: KALEDERE KALESİ - YENİ BULGULAR IŞIĞINDA ARKEOLOJİK BİR DEĞERLENDİRME*

*Salih KAYMAKÇI***

ÖZ

Giresun ili Çamoluk ilçesi sınırları içerisinde bulunan Kaledere Kalesi, Mithradates Hanedanlığı'nın yönetimindeki Pontos Krallığı (M.Ö. 281-63) egemenliği içinde yer almaktadır. Giresun ili ve ilçeleri ile Giresun Adası'nda yaptığımız sistematik arkeolojik yüzey araştırmalarımız sırasında tespit ettiğimiz Kaledere Kalesi Giresun ilinin dağlık kesimini oluşturan bölgede bulunmaktadır. Çamoluk ilçesi Doğu Karadeniz Bölgesi'ni Doğu Anadolu Bölgesi'ne (Erzincan-Refahiye) bağlayan doğal tarihi yollar üzerinde bulunmaktadır. Aynı zamanda Gümüşhane-Giresun-Sivas sınırında doğu-batı yönünde Kelkit (Lykos) çayı boyunca uzanan yol güzergahını da kontrol eden bir yapıya sahiptir. Mithradates Hanedanlığı dönemi ile ilgili bulguların azlığı bu dönem ile ilgili Doğu Pontos hakimiyet alanını tam olarak yansıtamamaktadır. Doğu Karadeniz Bölgesi'ndeki arkeolojik ve tarihi çalışmalar da hala yetersiz durumdadır. Çamoluk ilçesinde tespit ettiğimiz Kaledere Kalesi ve Basamaklı Tüneli Hellenistik Dönem-Mithradates Hanedanlığı dönemine ait mimari kalıntıları ile dikkat çekmektedir. Doğu Karadeniz Bölgesi'ndeki arkeolojik ve tarihi çalışmaların yetersiz olduğunu da düşünürsek Kaledere Kalesi ve basamaklı tüneli bu açıyı kapatmada önem arz etmektedir.

Anahtar Sözcükler: Pontos Krallığı, Kerasus (Giresun), Çamoluk, Kaledere Kalesi, VI. Mithradates, Basamaklı Tünel.

AN EXAMPLE TO THE FORTRESSES AND STEPPED TUNNELS IN THE EASTERN PONTIC REGION: KALEDERE FORTRESS-ÇAMOLUK- AN ARCHAEOLOGICAL EVALUATION IN THE LIGHT OF NEW EVIDENCE

ABSTRACT

Kaledere Fortress, which is located on the borders of the Çamoluk district of Giresun Province is a part of the region controlled by the Mithridatic Dynasty (281-63 BC) and this region is known as the Pontic Kingdom. Kaledere Castle,

* *Gönderim tarihi: 05.02.2019. Kabul tarihi:12.02.2020.*

** *Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, ERZİNCAN. skaymakci@erzincan.edu.tr ORCID: 0000-0002-4544-601X*

which we determined during our systematic archaeological surveys in Giresun and Giresun Island, is located in the mountainous region of Giresun province. Çamoluk district is located on the natural, historical road connecting Eastern Black Sea Region to the Eastern Anatolia Region (Erzincan-Refahiye). The fortress also has a position on the Gümüşhane-Giresun-Sivas border, which controls the road route along the Kelkit (Lykos) stream in the east-west direction. The lack of information about the Mithradates Dynasty period does not fully reflect the area of Eastern Pontus domination in this period. Archaeological and historical studies in the Eastern Black Sea Region are still inadequate. The Kaledere Fortress and the Stepped Tunnel which identified in the Çamoluk district are remarkable with the architectural remains of the Hellenistic period and belongs to Mithradates Dynasty period. When we consider that the archaeological and historical studies in the Eastern Black Sea Region are inadequate, Kaledere Fortress and the stepped tunnel are important to remedy this drawback.

Keywords: Pontic Kingdom, Kerasus (Giresun), Çamoluk, Kaledere Fortress, VI. Mithradates, Stepped Tunnel.

1.Coğrafi ve Tarihi Konum

Kaledere Kalesi antikçağda Doğu Pontos olarak adlandırılan bölge içerisinde yer almaktadır. Pontos terimi ise bazen açık deniz ve okyanusu, bazen de sadece deniz kelimesinin karşılığı olarak ifade edilmektedir.¹ Eski başkenti Amaseia² olan bölgenin sınırları, doğudan Kolkhis, batıda Halys nehri, kuzeyde Pontos Euxeinos ve güneyde ise Kappadokia Armenia'dır. Pontos bölgesi, Halys (Kızılırmak), İris (Yeşilirmak), Lykos (Kelkit),³ Thermodon (Terme çayı), Akampsis (Çoruh) gibi önemli akarsular tarafından sulanan verimli ovalara da sahiptir. Pontos'un doğusunu oluşturan dağlık ve sık bitki örtüsü ile kaplı ormanlarla dolu coğrafyasında ise Amisos (Samsun), Kerasus (Giresun)⁴, Kotyora (Ordu), Laodikeia (Ladik),

¹ Strabon, *Geographika*, Çev. A. Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2015, XII. 3, s. 28; Murat Arslan, *Mithradates VI Eupator Roma'nın Büyük Düşmanı*, İstanbul 2007, s. 4.

² Strabon, XII. 3. 17-18 c. 548; Arslan, *a.g.e.*, s. 16; Şevket Dönmez, "Amaseia Antik Kenti", *Amasya, Yar ile Gezdiğim Dağlar*, Ed. F. Özdem, İstanbul 2014, s. 9-27.

³ David Magie, *Roman Rule in Asia Minor To The End of The Third Century After Christ I-II*, Princeton 1950, s. 177-178; E.-Billier Olshausen, J. *Historisch-Geographische Aspekte der Geschichte des Pontischen und Armenischen Reiches. Teil 1, Untersuchungen Zur Historischen Geographie Von Pontos Unter den Mithradatien*, Beihefte Zum Tübinger Atlas des Vorderen Orients 29/1, Rehie B, Wiesbaden 1984, p.137.

⁴ William John Hamilton, *Researches In Asia Minor, Pontus And Armenia With Some Account of Their Antiquities And Geology, Volume I*, London 1842, p. 262 vd.; F. F. Jones, "The Pottery", *Excavations At Gözli Kule, Tarsus. Volume I. The Hellenistic And Roman Periods*, Ed. H. Goldman, 1950, s. 171; Ksenophon, *Anabasis*, Çev. Ari Çokona, Türkiye İş Bankası, İstanbul 2015, V: 3, S.24; Pliny, *Natural History*. Trans. H. R. Rackham-W. H. S. Jones-D. E. Eichholz, V: I-X, Cambridge, Massachusetts - London 1938 – 1971, VI, p. 4; *Arrianus'un Karadeniz Seyahati (Arriani Periplus Ponti Euxini)*, Çev. Murat Arslan, Odin

Rhizaeum (Rize) ve Trapezus (Trabzon) kentleri bulunmaktaydı.⁵

Pontos Bölgesi, topoğrafyadaki farklılıklara göre sınırlandırılmaktadır. Bunlardan Iris (Yeşilirmak) ve Lykos (Kelkit Çayı) havzaları konumuz açısından önemlidir.⁶ Doğu Karadeniz Bölgesi'nde dağlar denize paralel olarak uzandığı için bölgeyi kıyı ve iç (dağlık) kesim olarak birbirinden ayırmaktadır. Bu coğrafi ayrılma, bölgenin kendi içinde nüfus, kültür ve inanış bakımından farklılıklar oluşmasında en önemli nedenlerden biri olarak görülmektedir. Kıyı kesimlerinin deniz yoluyla gelen dış kültürlerle açık olmasına rağmen, iç kesimler daha çok doğal yol bağlantısının bulunduğu kültürlerle etkileşim halinde kalmıştır. Kaledere Kalesi Doğu Pontos Bölgesi'nin güneyini oluşturan dağlık kesimde bulunmaktadır. Bilinenin aksine bugüne kadar tespit edilen Mithradates Kaleleri gibi kıyı kesimde değil dağlık kesimde yol ve sınır güvenliği, otorite ve savunma amaçlı yapıldığı düşünülmektedir.

2.Kaledere Kalesi – Basamaklı Tünel

Giresun ilinin dağlık kesimini oluşturan Çamoluk ilçesine bağlı Kaledere köyü sınırları içerisinde tespit ettiğimiz Kaledere Kale'sinde⁷ açığa çıkarılan arkeolojik buluntular en erken M.Ö. 3. yüzyıla kadar inmektedir.⁸ (*Harita 1*) (*Resim 1, 2, 3*) Kayalığın zirvesi ve batı yamacı yerleşime elverişli bir yapıya sahiptir ve savunma sistemleri ile çevrelenmiştir.⁹ (*Resim 4, 5*) Strabon, VI. Mithradates'in Roma'ya karşı mücadelesi sırasında yeni yapılan kalelerden bahsetmektedir. Bu yeni kaleler içerisinde değerlendirdiğimiz Kaledere Kalesi'nin Mithradates VI'nın Roma'ya karşı yenilgisi ile tamamen terk edildiğini söyleyebiliriz. Fakat yaptığımız araştırmalar ve değerlendirmeler Kaledere Kalesinin Geç Antik Çağ'da savunma sistemleri ve basamaklı tünelin tekrar kullanıldığını gösteren eklemeler olduğunu göstermektedir. Bu Hellenistik Dönem kalesinde, tarafımızca başlatılan araştırmalarda “sarnıç” olarak tanımladığımız iki alan daha tespit edilmiştir.

Kaledere Kalesi'nin kuvvetle muhtemel Helenistik Dönem-Mithradates Hanedanlığı zamanında (M.Ö 281-63) özellikle Karadeniz sınırları içerisinde yayılım gösteren Pontos Krallığı'nın son kralı VI. Mithradates'in yaptırdığı kalelerden birisi olduğu düşüncesindeyiz. Kaledere Kalesi, VI. Mithradates'in Roma ile giriştiği egemenlik mücadelesindeki en önemli askeri stratejilerden birisini oluşturmuş

Yayıncılık, İstanbul 2005, s. 17. 4.

⁵ Adem Işık, *Antik Kaynaklarda Karadeniz Bölgesi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2001, s. 11; Strabon, XII. 3. 39 c. 561; Arslan, a.g.e., s. 20-21.

⁶ Arslan, a.g.e., s. 17.

⁷ Bölgede, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün verdiği izin ile yaptığımız arkeolojik yüzey araştırmaları Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri ve Türk Tarih Kurumu Başkanlığı tarafından desteklenmektedir.

⁸ Bu tarihleme araştırma sırasında tespit ettiğimiz keramikler üzerinden yapılmıştır.

⁹ Kayalığı çevreleyen sur duvarları kuru duvar tekniği ile yapılmıştır. Kuru duvar tekniği ile yapılan duvarlar doğal tahribat ile tepenin yamaçlarına dağılmıştır. Sağlam kalan duvarlar ise ikinci kullanım olarak horosan harcı kullanılarak yapılmıştır ve doğal tahribat nedeniyle bütünlük arz etmemektedir.

olabilir. Çünkü Karadeniz'in (Pontos Euxeinos) kıyı kesimi ile dağlık kesimini bağlayan önemli yollar üzerinde bulunmaktadır. (Harita 1) Kaledere Kalesi, önemli bir Mithradates VI Eupator kalesi olan Kurul Kalesi¹⁰ ile benzerlikler göstermektedir. Aynı zamanda bölgeye yakınlığı açısından Kaledere Kalesi'nin önemini daha da arttırmaktadır. Melet Irmağı'nın Karadeniz'e döküldüğü önemli bir coğrafyada bulunan Kurul Kalesi'nin Ordu'nun dağlık kesimi ile sahil kesimini birleştiren Melet Havzasını¹¹ kontrol ettiği bilinmektedir. Kaledere Kalesi Doğu Karadeniz ile Doğu Anadolu'yu (Erzincan-Refahiye) ve aynı zamanda Kelkit Irmağı (Lykos) boyunca uzanan doğal yol güzergahı ve sınırının güvenliğini sağlamaya yönelik yapıldığını düşünmekteyiz. Gümüşhane-Kelkit Irmağı boyunca uzanan doğu-batı eksenli bu yolun Melet Irmağı havzası ile Ordu-Mesudiye-Arık Musa¹² üzerinden Kurul Kalesi'ne¹³ kadar uzanması bu kaleler arasındaki bağlan-tının sağlandığına işaret etmektedir. Bu bakımdan Kaledere Kalesi'nin (Giresun) sözünü ettiğimiz merkezlerde yer alan örneklerle benzer yapıım teknikleri, bunların eşzamanlı inşa edildiğine ve ortak bir mimarinin parçası olduğuna işaret etmektedir. Bu durum Helenistik Dönem Anadolu arkeolojisi ve Karadeniz arkeolojisi açısından önem arz etmektedir. (*Resim 1, 2*)

Çingirt Kalesi¹⁴ (Ordu)¹⁵, (*Resim 13*) Ordu-Kurul Kalesi'nin (*Resim 12*)

¹⁰ Mehmet Özsait, "1990 Yılında Ordu-Mesudiye Çevresinde Yapılan Yüzey Araştırmaları", *AST*, IX, 1991, 357-358; S. Yücel Şenyurt, "Kurul Kalesi Excavations: Archaeological Contributions To The Pontic Kingdom of Mithridates VI Eupator", Ed. R., Frecer, *Contacts, Migrations, And Climate Change Conference Brochure*, Prague 2015, s. 12.

¹¹ Karadeniz sahili ile güney hinterlandında bulunan dağlık- iç kesimlerini birbirine bağlayan Melet Vadisi, bugün olduğu gibi eskiçağlarda da iç ve sahil kesimleri arasındaki en önemli bağlantı güzergahıdır. Kelkit Havzası'nın doğu kesiminde bulunan Kaledere Kalesi'ni Mesudiye üzerinden sahile ulaşımını sağlayan Melet Irmağı en önemli aktördür. Bkz. S. Yücel Şenyurt-Atakan Akçay, "Kurul Kalesi (Ordu) VI. Mithradates Dönemi Yerleşimi Üzerine Ön Değerlendirmeler", *Seleucia*, S: 6, 2016, s. 223.

¹² Mehmet Özsait, "1991 Yılı Ordu-Mesudiye Yüzey Araştırmaları", *AST* X, 1993, s. 311; Mehmet Özsait, "Arkeolojik Verilerin Işığı Altında Ünye", *AST*, 25/2, 2008, s. 299; A. Emirhan Bulut, "Pontos Bölgesi Basamaklı Tünelleri", Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2017, s. 158.

¹³ S. Yücel Şenyurt-Atakan Akçay, "Kurul Kalesi (Ordu) VI. Mithradates Dönemi Yerleşimi Üzerine Ön Değerlendirmeler", *Seleucia*, S: 6, 2016, 225; A. Emirhan Bulut, "Pontos Bölgesi Basamaklı Tünelleri", Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2017, s. 146.

¹⁴ Mehmet Özsait, "Arkeolojik Verilerin Işığı Altında Ünye", *AST*, 25/2, 293-306, 2008: 296, 305, Res. 11; Çingirt Kalesi çok geniş bir alanı kapsayan orman içinde bulunmaktadır. Kale içinde geniş ağızlı, yaklaşık kırk beş derecelik bir açıyla, basamaklı olarak ana kayaya tünel şeklinde oyulmuş bir alan bulunmaktadır.

¹⁵ A. Fatma Erol, "Ordu İli, Fatsa İlçesi Arkeolojik Yüzey Araştırması 2011", *AST*, 30/2, 2013, s. 183-185; A. Fatma Erol- Deniz Tamer, "The Excavation At Çingirt Kayası: Assessments in The Light of Archaeological Findings", *Turkey Through The Eyes of Classical Archaeologists, Trnavská Univerzita V Trnave Universitas Tyrnaviensis*, Ed. E. Hrnčiarik, Trnava 2014, s. 73-98; A. Fatma Erol, "New Findings on The History and Archaeology of The Eastern Black Sea Region of Turkey: The Excavation At Çingirt Kayası", *Fifth International Congress on Black Sea Antiquities, (17-21 Eylül 2013, Belgrad)*, Archaeopress 2015, s. 451-460. Çingirt Kayası'ndaki kazı çalışmaları boyunca

bulunduğu Melet Havzası boyunca Kelkit Havzası'na uzanan yol güzergahı üzerinde bulunan Kaledere Kalesi aynı yolun doğuya açılan kolunu oluşturan Şebinkarahisar Kalesi¹⁶, Amasya Harşena Kalesi¹⁷ (Resim 8) ve Amasya Gökçeli Kalesi'ne¹⁸ (Göynücek) (Resim 9) kadar devam etmektedir. Bu kalelerin tümünde basamaklı tünellerin yapım amacı ve tekniği bakımından benzer olduklarını görmek mümkündür. Mithradates VI Hanedanlığı'nın hüküm sürdüğü alanlar dikkate alındığında bu kalelerin bölge sınırlarını kontrol eden bir yapıda olduğu ortaya çıkmaktadır. Zaten Mithradates VI döneminde değişen askeri siyaset ve strateji ile bölgede birçok kale inşa edilmişti.¹⁹ Küçük Armenia'yı ele geçirdikten sonra, krallık idari sisteminde, krallığın geniş topraklarını koruyan en az yetmiş beş tane kale yerleşimi (phouriai)²⁰ olduğu da bilinmektedir.²¹ Tüm bu veriler bu kalelerin Pers idari teşkilat geleneğinin devamı olarak, hem askeri hem de ekonomik işlevleriyle Pontos Krallığı idari sisteminin çekirdeğini oluşturduğu anlaşılmaktadır.²²

Mithradates Hanedanlığı sınırları içerisinde bulunan Kaledere Kalesi Giresun-Çamoluk ilçesinin 4 km. kuzeydoğusunda, Kaledere köyünün 2 km kuzeyinde, Kaledere deresinin 200 m batısından başlayan bir yükseltidedir. Kalenin girişi hemen batısından akan çaya bakmaktadır. Zeminden tavana yüksekliği 3 m olan ve doğrusal bir aks ile 45 derece eğimle uzanan, doğal kayaya yapılmış yarım

ağırlıklı olarak yerleşimin zirve kesiminde ve bunun yanında kuzey yamaçta en erken Pontos kralı VI. Mithradates (M.Ö 120-63) dönemine ait verilere ulaşılmıştır.

¹⁶ H. Von Gall, "Zu Den Kleinasiatischen Treppentunneln". *Archäologischer Anzeiger* 82, 1967, s. 507. Gall, Şebinkarahisar (Colonia) kalesinde dokuz adet kayaya oygu basamaklı tünel tespit etmiş, sözü edilen tünellerin su depolama fonksiyonunda olduğunu belirtmiştir. Şebinkarahisar Kalesi'nde 2018 yılında yapmış olduğumuz yüzey araştırmalarında Gall'ın tespit etmiş olduğu dokuz adet basamaklı tünellerden sadece bir tanesini görebildik. Şebinkarahisar Kalesi'nde sadece bir adet basamaklı tünel bulunmaktadır. Diğerleri sarnıç görünümündedir.

¹⁷ Von Der Osten, *Explorations in Central Anatolia Season Of 1926*, Oriental Institute Publications, V.: 5, Chicago 1929, s. 130 vd.; Muzaffer Doğanbaş, "Amasya Merkez Harşena Kalesi 2008 Yılı Kurtarma Kazısı", *17. Müze Kurtarma Kazıları Sempozyumu*, 2008, s. 11-28; Muzaffer Doğanbaş, "Amasya Merkez Harşena Kalesi Cilanbolu Tüneli 2008 Yılı Kazı ve Temizlik Çalışması", *18. Müze Kurtarma Kazıları Sempozyumu*, 2009, s. 65-78. Bkz. E. Emine Dönmez, "Amasya-Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı Kazıları", *Amasya. Yar İle Gezdiğim Dağlar*, Ed. F. Özdem, İstanbul 2014, s. 29-49. Amasya Harşena Kalesi'ndeki arkeolojik kazı çalışmaları Doç. Dr. E. Emine Naza Dönmez başkanlığında devam etmektedir.

¹⁸ Georges Perrot-Edmond Guillaume-Jules Delbert, *Exploration Archéologique de la Galatie et de la Bithynie, d'une Partie de la Mysie, de la Phrygie, de la Cappadoce et du Pont I*, Paris 1872, s. 373. Amasya, Gökçeli Kale'de yer alan kayaya oygu 300 basamaklı tünel, bir su kaynağına ulaşmaktadır.

¹⁹ Strabon, XII, 3. s. 28.

²⁰ Thomas Heine Nielsen, "Phourion. A Note on the Term in Classical Sources and in Diodorus Siculus", *Even More Studies in the Ancient Greek Polis*, Franz Steiner Verlag Stuttgart 2002, s. 50-54; Şenyurt-Akçay, *a.g.e.*, s. 239. Phouriai, askeri karakterli garnizonlar için kullanılan teknik bir terimdir.

²¹ Strabon, *Geographika*, Çev. A. Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2015, s. 28.

²² Jakob Munk Højte, "The Administrative Organization of The Pontic Kingdom", *Mithridates VI And The Pontic Kingdom*, Ed. Jakob Munk Højte, Aarhus University Press 2009, p. 103.

daire formulu tavana sahip basamaklı bir tünelin olduğu görülmektedir.²³ Tünelin basamakları özenle kesilmiş ve 30 x 25 cm ölçülerinde yapılmıştır. Doğal tahribatın görüldüğü alanda girişten başlayan ve kırk iki basamaklı bir sistem olduğu görülmektedir. On sekizinci basamakta başlayan tahribatın bitiminden itibaren daralan nokta yaklaşık olarak 5 m'dir. Basamaklı tünelin girişinde 2.30 x 4.10 m olan düzleştirilmiş bir alan göze çarpmaktadır. Girişin üst kemer tarafında doğal tahribat görülmektedir. Giriş zeminden başlayarak yukarı kadar düzleştirilmiş bir alana sahiptir. Basamakların tamamında doğal tahribat gözlemlenmiştir.

Kırk ikinci basamaktan itibaren toprak akıntısından dolayı diğer basamaklar görülmemektedir. Girişten sona kadar tespit edilen derinlik 30 m.'dir. Sonrasında yaklaşık 5 m. lik daralan bir alan oluşmaktadır. Tünelin bilinen veya görülebilen bir çıkışı olmayıp ve tünel bitiminde doğal tahribat dolgusu olduğundan tam uzunluk tespit edilememiştir. Kaledere Kalesi Strabon'un vermiş olduğu bilgilere göre; Pompeius M.Ö 64 yılında, Mithradates VI ile Roma arasındaki son savaş sırasında, sarp dağlar üzerine konuşlandırılmış, savunmalı tüm Pontos kalelerinin yıkılmasını, sarnıçlarının da bir daha kullanılmayacak biçimde doldurulmasını istemişti²⁴, Kaledere Kalesi'nin bu kaleler arasında olması kuvvetle muhtemeldir.²⁵

Kalenin batı yönünde düzensiz kesme taşlarla oluşturulmuş ve bütünlük arz etmeyen bir duvar örgüsü görülmektedir. Bu duvar kaleyi tamamen çevreleyen ve yoğun olarak doğal tahribata uğramış kırma basit taşlarla- kuru duvar tekniği ile yapılmıştır. Kale üzerinde daha çok batı yamacında fazla olan akıntı toprakta ele geçen ve Hellenistik Döneme tarihlenen keramikler de tespit edilmiştir.²⁶ (*Levha 1, 2*)

Doğu duvarı sağlam olan kalenin batı bölümünde kalenin doğusundan başlayan 300 cm yükseklikte boyutları 155 cm, derinlik 140 cm olan ve girişinde düzleştirmeler yapılmış ve kavis ile güneye dönen bir oyuğu daha tespit edilmiştir. Hemen girişinde kuzey kesiti basit kırma taşlarla sağlamlaştırılmış duvar görülmektedir. 50 m kuzeyinde ikinci bir oyuğu daha tespit edilen alanın önünden başlayan bir düzleştirilmiş alan görülmemektedir. Giriş yönü kuzeye doğrudur. İçinde doğal dolgu toprağı olduğu için ölçü vermemektedir.

Doğu Karadeniz Bölgesi'ndeki basamaklı tünel geleneği Melet Havzası'nı kontrol eden Kurul Kalesi, havzanın bittiği yerde Mesudiye ilçesinde bulunan Arık Musa Kalesi'nden (*Resim 11*) doğuya Şebinkarahisar Kalesi, (*Resim 10*) oradan da Çamoluk-Kaledere Kalesi'ne devam etmektedir. Batı kolu ise Amasya Kalesi ve Amasya-Göynücek Gökçeli Kalesi'ne devam etmektedir. Özsait tarafından Mesudiye ilçesinde yapılan arkeolojik yüzey araştırmaları sırasında Hellenistik Dönem'e ait birçok yerleşim yeri tespit edilmiştir. Bunlar arasında Arık Musa'da

²³ Şenyurt, Akçay-Atakan, *a.g.e.*, s. 227.

²⁴ Franz Cumont-Eugène Cumont, *Studia Pontica II: Voyage D'exploration Archeologique dans le Pont et la Petite Armenie*, Bruxelles 1906, p. 159.

²⁵ Strabon, XII, s. 38; Von Der Osten, *Explorations in Central Anatolia Season of 1926*, Oriental Institute Publications, V.: 5, Chicago 1929, s. 123-136; Şenyurt-Akçay-Atakan, *a.g.e.*, s.228.

²⁶ Kaledere Kalesi'nde daha fazla veriye ulaşmak adına burada sistematik bir kazının yapılması önem arz etmektedir.

tespit edilen basamaklı tünel Kurul Kalesi ve Kaledere Kalesi ile de benzerlikler göstermektedir. Bu yerleşim birimlerinde tespit edilen keramikler de Kurul Kalesi, Arık Musa ve Kaledere Kalesi'nde tespit edilen keramikler ile benzerlik göstermektedir.

Sonuç

Orta ve Doğu Karadeniz bölgelerini kapsayan Pontos Bölgesi'nde bir yoğunluk gösteren basamaklı tüneller, üzerinde bulunduğu kale ya da doğal kayalıkların belirli bir noktasından yaklaşık 45 dereceye varan eğimle, genellikle aşağıda bulunan ırmak veya kayalığın derinliklerine doğru kayanın oyulması yoluyla inşa edilmiş yapılardır. Antik dönemde Anadolu'nun orta ve doğusunda birçok noktada görülebilen basamaklı tüneller, Pontos bölgesinin karakteristik yapıları arasındadır ve çevreleriyle mekansal, coğrafi ve topografik ilişki içerisindedirler. Bu yapılar Mithradates Hanedanlığı döneminde Mithradates VI tarafından doğal yol güzergahlarını koruma amaçlı yüksek ve tahkimli alanlara oluşturduğu kalelerin su ihtiyaçlarını karşılaması yönünden çokça kullanılmıştır. Fakat bir başka görüş, bu tip kale yerleşimlerinde sarnıçların da yer aldığı ve kayaya oygu tünellerin su sağlama fonksiyonunda olmadığını savunmaktadır. Sarnıçlar yağmur suyunu toplamak için kullanılan su depolarıdır. Oysa basamaklı tüneller, bir su kaynağı, ırmak veya bir yer altı su kaynağına ulaşmakta olup, asla suyu bitmeyen su deposu fonksiyonunda olmalıdır. Tahkimli yüksek bir tepe üzerine yapılmış aynı zamanda doğu tarafı yol ile bağlantılı ve savunma sistemleri ile güçlendirilmiş olan Kaledere Kalesi de Mithradates VI kalelerinin özelliklerini bütünüyle taşımaktadır. Savunma sistemleri tepelik alanın doğu-kuzey ve güneyinde yapılmıştır. Kalenin batı tarafı sarp kayalık olduğundan duvar gerekli görülmemiştir. Üzerindeki basamaklı tünel yürüyerek aşağıda bulunan su kaynaklarına ulaşamayacak kadar dik olduğu için güvenli su ihtiyacını karşılamak adına basamaklı düzenleme ile inşa edilmiştir. Bu buradaki askerlerin su kaynağına rahat ulaşmasını sağlayacaktır. Diğer taraftan bu yapıların kale yerleşimleri için gerekli olan, düşman saldırılarına karşı korunaklı bir su deposu olma ihtimali göz ardı edilmemelidir.

Karadeniz sahili ile güney hinterlandında bulunan dağlık- iç kesimlerini birbirine bağlayan Melet Vadisi, bugün olduğu gibi eskiçağlarda da iç ve sahil kesimleri arasındaki en önemli bağlantı güzergâhıdır. Bu güzergah Mithradates Hanedanlığı döneminde Kelkit Havzası'nın doğu kesiminde bulunan Kaledere Kalesi'ni Şebinkarahisar (Colonia) ve Mesudiye (Arık Musa) üzerinden sahile ulaşımını sağlayan en önemli koridor olma özelliğini taşımaktadır.

KATALOG

Levha 1

1. Ağız parçası. Pt. Çark yapımı. Orta derecede pişmiş. İnce taşcık ve kireç katkılı. Devetüyü hamur renkli (7.5 YR 5/4 (Brown-Kahverengi) ve hamur renginde astarlı. Orta açkılı.

2. Ağız parçası. Pt. Çark yapımı. Orta derecede pişmiş. İnce taşcık katkılı. Devetüyü hamur renkli (7.5 YR 5/4 (Brown-Kahverengi) ve kiremit renginde astarlı. 10 R 6/6 (Light Red)-(Açık kırmızı), Orta açkılı.

3. Ağız parçası. Pt. Çark yapımı. İyi derecede pişmiş. İnce kireç katkılı. Kiremit hamur renkli (10 R 6/6 (Light Red-Açık kırmızı) ve hamur renginde astarlı. İyi açkılı.

4. Ağız parçası. Pt. Çark yapımı. Orta derecede pişmiş. İnce kireç ve taşcık katkılı. Bej hamur renkli (7.5 YR 6/4 (Light Brown-Açık kahverengi) ve devetüyü renginde astarlı. (5 YR 6/6 (Reddish Yellow-Kırmızımsı sarı) İyi açkılı.

Levha 2

1. Gövde parçası. Pt. Çark yapımı. Orta derecede pişmiş. İnce taşcık ve mika katkılı. Devetüyü hamur renkli (5 YR 6/6 (Reddish Yellow-Kırmızımsı sarı) ve kiremit renginde astarlı. (10 R 6/6 (Light Red)-(Açık kırmızı), orta açkılı.

2. Gövde parçası. Pt. Çark yapımı. Orta derecede pişmiş. İnce taşcık katkılı. Açık kiremit hamur renkli (10 R 6/6 (Light Red-Açık kırmızı) ve devetüyü renginde astarlı. (7.5 YR 5/4 (Brown-Kahverengi) Orta açkılı. Çizi bezemeli.

3. Gövde. Pt. Çark yapımı. Orta derecede pişmiş. İnce mika katkılı. Devetüyü hamur renkli ve hamur renginde astarlı. (7.5 YR 5/4 (Brown-Kahverengi), kötü açkılı. Çizi bezemeli.

KAYNAKLAR

1. Antik Kaynaklar

Arrianus'un Karadeniz Seyahati, Çev. Murat Arslan, İstanbul 2005.

KSENOPHON, *Anabasis*, Çev. Ari Çokona, Türkiye İş Bankası, İstanbul 2015.

PLINY, *Natural History*. Trans. H. R. Rackham-W. H. S. Jones-D. E. Eichholz, V: I-X. Cambridge, Massachusetts - London 1938 – 1971.

STRABON, *Geographika*, Çev. A. Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2015.

2. Modern Kaynaklar

ARSLAN, Murat, *Mithradates VI, Eupator Roma'nın Büyük Düşmanı*, İstanbul 2007.

BULUT, A. Emirhan, *Pontos Bölgesi Basamaklı Tünelleri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2017, ss. 158.

CUMONT, Franz-CUMONT, Eugène, *Studia Pontica II: Voyage d'exploration archeologique dans le Pont et la Petite Armenie*, Bruxelles 1906.

DOĞANBAŞ, Muzaffer, “Amasya Merkez Harşena Kalesi Cilanbolu Tüneli 2008 Yılı Kazı ve Temizlik Çalışması”, *18. Müze Kurtarma Kazıları Sempozyumu*, 2009, ss. 65-78.

DOĞANBAŞ, Muzaffer, “Amasya Merkez Harşena Kalesi 2008 Yılı Kurtarma Kazısı”, *17. Müze Kurtarma Kazıları Sempozyumu*, 2008, ss.11-28.

DOKSANALTI, Ertekin-ERDOĞAN, Aslan-MİMİROĞLU, İ. Mete, “Giresun İli ve Giresun Adası Arkeolojik Yüzey Araştırmaları”, *AST 28/2*, 2008, ss. 143-162.

DOKSANALTI, Ertekin-ERDOĞAN, Aslan-MİMİROĞLU, İ. Mete, “Giresun İli ve Giresun Adası Arkeolojik Yüzey Araştırmaları”, *Giresun İli ve Giresun Adası Arkeolojik Yüzey Araştırmaları*, *AST 29/2*, 2011, 117-145.

DÖNMEZ, E. Emine, “Amasya-Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı Kazıları”, *Amasya, Yar ile Gezdiğim Dağlar*, Ed. F. Özdem, İstanbul 2014, ss. 29-49.

DÖNMEZ, Şevket, “Amaseia Antik Kenti”, *Amasya, Yar ile Gezdiğim Dağlar*, Ed. F. Özdem, İstanbul 2014, ss. 9-27.

EROL, A. Fatma, “New Findings on the History and Archaeology of the Eastern Black Sea Region of Turkey: The Excavation at Cıngırt Kayası”, *Fifth International Congress on Black Sea Antiquities, (17-21 Eylül 2013, Belgrad)*, *Archaeopress*, Oxford 2015, pp. 451-460.

EROL, A. Fatma, “Ordu İli, Fatsa İlçesi Arkeolojik Yüzey Araştırması 2011”, *AST 30, 2*, 2013, ss. 183-196.

EROL, A. Fatma-TAMER, Deniz, “The Excavation at Cıngırt Kayası: Assessments in the Light of Archaeological Findings”, *Turkey Through The Eyes of Classical Archaeologists, Trnavská Univerzita V Trnave Universitas Tyrnaviensis*, , Ed. E. Hrnčiarik, Trnava 2014, pp. 73-98.

HAMILTON, William John, *Researches In Asia Minor, Pontus and Armenia with Some Account of Their Antiquities and Geology, Volume I*, London 1842.

HÖJTE, Jakob Munk, “The Administrative Organization of the Pontic Kingdom”, *Mithridates VI and the Pontic Kingdom*, Ed. Jakob Munk Højte, Aarhus University Press 2009, pp. 95-107.

İŞİK, Adem, *Antik Kaynaklarda Karadeniz Bölgesi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2001.

JONES, F. F., “The Pottery”, *Excavations at Gözli Kule, Tarsus. Volume I. The Hellenistic and Roman Periods*, Ed. H. Goldman, Princeton 1950, pp. 149-296,

MAGIE, David, *Roman Rule in Asia Minor to the end of the Third Century after Christ I-II*, Princeton 1950.

NIELSEN, Thomas Heine, “Phrourion. A Note on the Term in Classical Sources and in Diodorus Siculus”, *Even More Studies in the Ancient Greek Polis*, Franz Steiner Verlag Stuttgart 2002.

OLSHAUSEN, E.-BILLER, J. „*Historisch-geographische Aspekte der Geschichte des Pontischen und Armenischen Reiches. Teil 1, Untersuchungen zur historischen Geographie von Pontos unter den Mithradatien*. Beihefte zum Tübinger Atlas des Vorderen Orients 29/1, Rehie B, Wiesbaden 1984.

ÖZSAİT, Mehmet, “1990 Yılında Ordu-Mesudiye Çevresinde Yapılan Yüzey Araştırmaları, *AST*, IX, 1991, ss.357-376.

ÖZSAİT, Mehmet, “1991 Yılı Ordu-Mesudiye Yüzey Araştırmaları, *AST*, X, 1993, ss. 311-330.

ÖZSAİT, Mehmet, “1993 Yılı Ordu-Mesudiye ve Sivas-Koyulhisar Yüzey Araştırmaları”, *AST* 12, 1994, ss. 459-482.

ÖZSAİT, Mehmet, “1993 Yılı Ordu-Mesudiye ve Sivas-Koyulhisar Yüzey Araştırmaları, *AST*, 12, 1995, ss. 483-496.

ÖZSAİT, Mehmet, “2003 Yılı Amasya, Samsun ve Ordu İlleri Yüzey Araştırmaları”, *AST*, 12/2, 2005, ss. 263-276.

ÖZSAİT, Mehmet, “Arkeolojik Verilerin Işığı Altında Ünye”, *AST*, 25/2, 2008, ss.293-306.

PERRON, Georges-GUILLAUME, Edmond-DELBERT, Jules, *Exploration archéologique de la Galatie et de la Bithynie, d'une partie de la Mysie, de la Phrygie, de la Cappadoce et du Pont I*. Paris 1872.

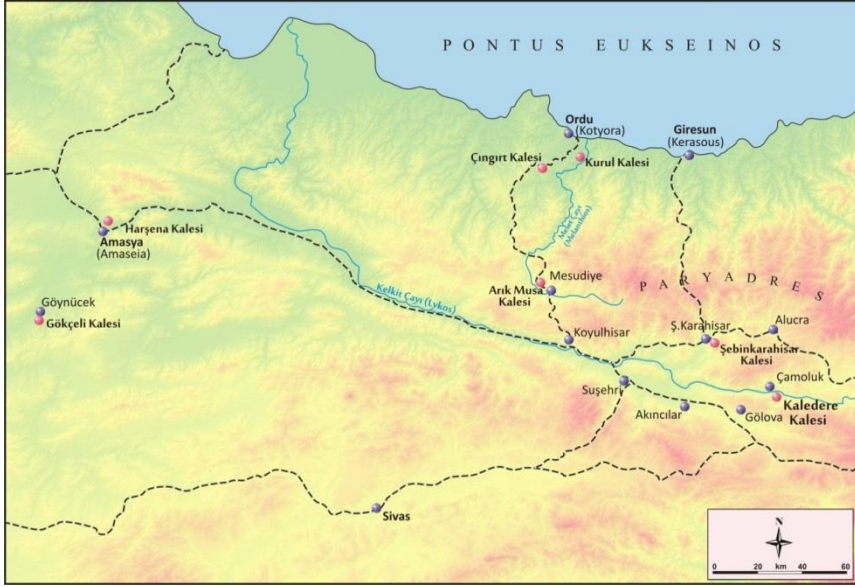
ŞENYURT, S. Yücel, “Kurul Kalesi Excavations: Archaeological Contributions to the Pontic Kingdom of Mithridates VI Eupator”, *Contacts, Migrations, and Climate Change Conference Brochure*, Ed. R., Frezer, Prague 2015, ss. 12

ŞENYURT, S. Yücel.-Akçay, Atakan., “Kurul Kalesi (Ordu) VI. Mithradates Dönemi Yerleşimi Üzerine Ön Değerlendirmeler, *Seleucia*, S: 6, 2016, ss. 221-248.

VON DER OSTEN, *Explorations in Central Anatolia Season of 1926*, Oriental Institute Publications, V: 5, Chicago 1929.

VON GALL, H., “Zu den Kleinasiatischen Treppentunneln”. *Archäologischer Anzeiger* 82, 1967, pp.504-527.

EKLER

Harita 1: Kaledere Kalesi - Kelkit Havzası

Resim 1: Kaledere Kalesi – Giresun, Çamoluk.

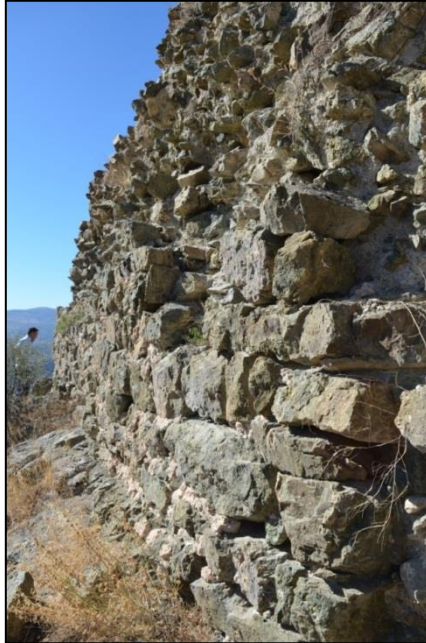
Resim 2: Kaledere Kalesi – Basamaklı Tünel.

Resim 3: Kaledere Kalesi – Basamaklı Tünel.

Resim 4: Kaledere – Savunma Sistemi

Resim 5: Kaledere Kalesi– Sur

Resim 6: Hellenistik Dönem Keramik Örnekleri

Resim 7: Hellenistik Dönem Keramik Örnekleri

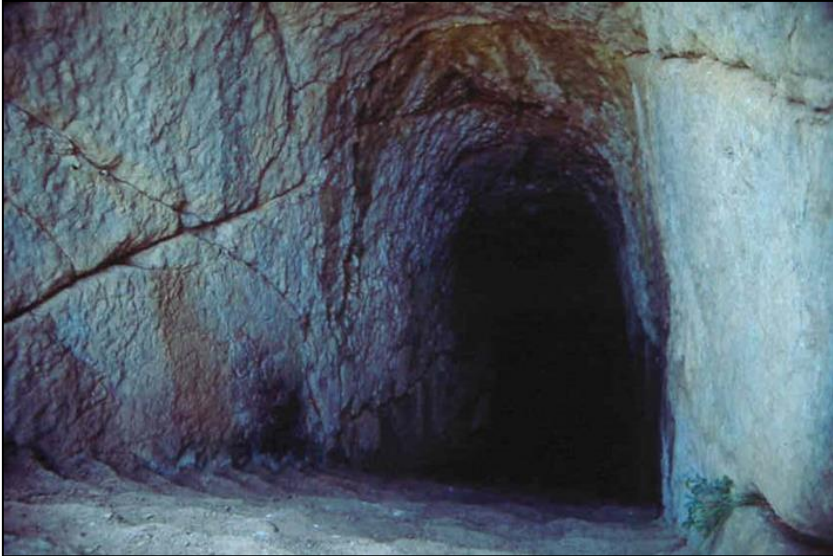
Resim 8: Amasya Gökçeli Kalesi – Basamaklı Tünel.

Resim 9: Amasya Harşena Kalesi – Basamaklı Tünel. (Doğanbaş, 2009).

Resim 10: Giresun Şebinkarahisar Kalesi – Basamaklı Tünel.

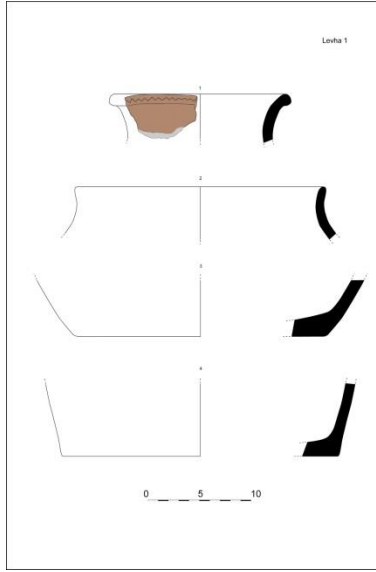
Resim 11: Ordu Mesudiye Arık Musa – Basamaklı Tünel.

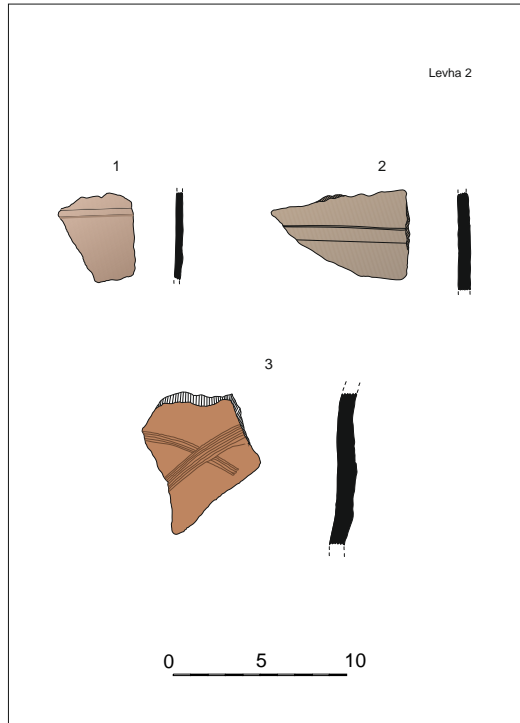
Resim 12: Ordu ingirt Kalesi – Basamaklı Tünel.

Resim 13: Ordu Kurul Kalesi – Basamaklı Tünel.

Resim 14: Hellenistik Dönem Keramik Çizimleri

Resim 15: Hellenistik Dönem Keramik Çizimleri